

Polszczyzna bydgoszczan. Historia i współczesność, pod red. M. Świącickiej, t. 4, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2009, ss. 236.

Polszczyzna bydgoszczan. Historia i współczesność nie jest wydawniczą nowością – minęło już siedem lat od ukazania się pierwszego zbioru. W 2009 roku pojawiła się już czwarta z kolei część tej rozrastającej się serii, której tematem jest miejska przestrzeń Bydgoszczy, ujmowana w językowo-kulturowym wymiarze. Opracowania te, będące dziełem bydgoskich badaczy, wpisują się w szerszy nurt aktualnych zainteresowań językoznawców oraz przedstawicieli innych dyscyplin badawczych szeroko pojętą problematyką miejską. Charakterystyczne zjawiska językowe, społeczne i kulturowe, mające miejsce w przestrzeni różnych polskich miast, znajdują odzwierciedlenie w przypadkach przedstawionych na przykładzie Bydgoszczy. Jak tłumaczy Małgorzata Świącicka, redaktorka zbioru, tom czwarty, podobnie jak poprzedni, nie skupia się na opisie *stricto* lingwistycznym, lecz zawiera wypowiedzi o charakterze interdyscyplinarnym:

[...] tom charakteryzuje się nie tylko zróżnicowaną tematyką, ale także różnorodnością narzędzi badawczych i metodologii. [...] Różnorodności metodologicznej towarzyszy zróżnicowany materiał badawczy, ujęcie diachroniczne i synchroniczne, wszystko to jednak zostaje po raz kolejny podporządkowane szeroko rozumianej „bydgoskości” (s. 7–8).

To właśnie ta heterogeniczność tekstów wchodzących w skład recenzowanego dzieła stanowi jedną z głównych zalet serii. W związku z nieustannym poszerzaniem perspektywy, z jakiej obserwowane są zjawiska związane z przestrzenią miejską, dochodzi także do powiększania się grona specjalistów współpracujących przy bydgoskim projekcie. W tomie czwartym, oprócz mniej więcej stałej grupy badaczy, zajmujących się głównie dziedzinami językoznawstwa i literaturoznawstwa (także obcego), pracę swoją opublikował także archeolog.

Zbiór *Polszczyzna bydgoszczan* został tradycyjnie podzielony na kilka działów tematycznych, które wyznaczone są przez następujące zagadnienia: język i styl tekstów dawnych, gwara okolic Bydgoszczy i odmiana regionalna, onomastyka, językowy obraz świata dzieci i młodzieży, język wypowiedzi publicznych oraz obraz Bydgoszczy w języku i kulturze. Problematykę historyczną podejmuje Magdalena Czachorowska oraz Anna Paluszak-Bronka.

Autorka pierwszego ze szkiców, zatytułowanego *Życie rzemieślników w dawnej Bydgoszczy na podstawie „Statutów i przywilejów cechów bydgoskich z lat 1434–1770”* (s. 13–20), przedstawia obraz życia codziennego (zarówno w wymiarze zawodowym, jak i społecznym) członków bydgoskiego cechu rzemieślników, jaki wyłania się z informacji zawartych w dokumentach urzędowych: statutach i przywilejach. Z kolei druga badaczka kontynuuje podjęte w trzecim tomie serii rozważania na temat języka dawnych bydgoskich dokumentów (*Księga mieszczan bydgoskich*), tym razem skupiając swoją uwagę na zjawiskach fonetycznych, które jej zdaniem nie odróżniają XVI-wiecznej polszczyzny bydgoszczan od ówczesnego stanu języka ogólnopolskiego (*Opis języka dokumentów bydgoskich z XVI wieku*, s. 21–28).

W dyskursy dotyczące zagadnień gwar i języka regionalnego ponownie wpisują się zajmujące się tą tematyką także i w poprzednich tomach Maria Pająkowska-Kensik oraz Zofia Sawaniewska-Mochowa. Pracę pierwszej z autorek, zatytułowaną *O gwarze chełmińskiej* (s. 31–36), uznać można za szczególnie znaczącą, gdyż zebrano w niej wyznaczniki odmiany językowej pomijanej nieco przez dialektologów, opisanej gruntownie tylko raz, przez A. Krasnowolskiego. Autorka podsumowuje więc dotychczasowe opracowania uwzględniając zastrzeżenia późniejszych badaczy. Z. Sawaniewska-Mochowa – w tekście *Kresowa mowa w bydgoskich uszach* (s. 37–44) – zwraca uwagę na złożoną tożsamość kulturową Bydgoszczy. Tożsamość ta jest dostrzegalna w aktach komunikacyjnych dzięki różnorodności językowych zachowań mieszkańców (w zależności od ich pochodzenia). Materiał badawczy tworzą wypowiedzi kresowiaków mieszkających w Bydgoszczy, skonfrontowane z językiem rodowitych bydgoszczan. Wraz z komplementarnym szkicem *Bydgoska mowa w kresowych uszach* (zawartym w drugiej części *Polszczyzny bydgoszczan*) praca stanowi interesujący opis wzajemnego oddziaływania poszczególnych języków regionalnych, jakie może mieć miejsce w miejskim tyglu kulturowym. Z pewnością warto by poczynić podobne obserwacje także w innych miastach, będących dawniej enklawami dla osób przesiedlonych.

Tematyka onomastyczna została poruszona w trzech artykułach. Maria Czaplicka-Jedlikowska (*O znaczeniu bazy apelatywnej bab’-i, babi-a w toponimii*, s. 47–53) weryfikuje objaśnienia nazwy starej podbydgoskiej osady Babia Wieś poprzez konfrontację z innymi toponimami o podobnej bazie apelatywnej. Wnikliwie analizuje przy tym prace specjalistów w zakresie toponimii, m.in. Karola Zierhoffera. Małgorzata Jaracz w pracy o charakterze wstępnym pt. *Nazewnice świadectwa przeszłości Bydgoszczy w „Opisach parafii i kościołów bydgoskich 1791–1921” wydanych przez K. Śmigła* (s. 54–67) na podstawie bogatego materiału źródłowego przedstawia wykaz antroponimów, toponimów i chrematonimów związanych z działalnością bydgoskich parafii. Problematyka onomastyczna została umiejętnie dopełniona przez stanowisko

archeologa w szkicu *Archeologia pradziejowa i historyczna w nazewnictwie bydgoskich ulic* (s. 68–74) autorstwa Jacka Woźnego. Artykuł ten dostarcza obszernej i rzetelnej informacji na temat historycznych źródeł nazw ulic w Bydgoszczy, upatrywanych głównie w czasach wczesnego średniowiecza.

Językowy obraz świata dzieci i młodzieży przedstawiają bydgoscy badacze zarówno w sposób konkretny, odnosząc się do ukształtowanego wśród tych pokoleń wizerunku Bydgoszczy, jak i w sposób bardziej ogólny (nie dotyczący samego miasta, lecz świadomości językowej jego mieszkańców). Dzięki pracy Wiesława Czechowskiego pt. *Bydgoska młodzież o swoim mieście – obrazy ideacyjne i wartościowanie w wypowiedziach o Bydgoszczy* (s. 77–94) poznajemy globalny obraz miasta widziany oczami młodzieży. Ujęcie tematu w postaci podziału na różne kategorie (np. estetyka, infrastruktura, komunikacja) znakomicie ilustruje to, jak rozkładają się negatywne i pozytywne oceny ankietowanych. Co ciekawe, niektóre wyszczególnione obrazy ideacyjne prawdopodobnie są na tyle uniwersalne, że można odnieść je także do ogólnego portretu polskiego miasta. Myślę, że interesującym dopełnieniem artykułu mogłaby być próba porównania wizerunku Bydgoszczy z opiniami o innych miejscowościach. Danuta Jastrzębska-Golonka (*Bydgoszcz – moja mała ojczyzna*, s. 95–103) w analizie swoich badań kwestionariuszowych, przeprowadzonych wśród uczniów starszych klas podstawówki, prezentuje interesujące wnioski na temat uświadamiania sobie przez dzieci związku z rodzinnym miastem. Okazuje się, że mimo nie do końca poprawnego rozumienia wyrażenia *mała ojczyzna*, młodzi respondenci w przeważającej mierze przejawiają wobec Bydgoszczy pozytywny, uczuciowy stosunek. Z kolei Elżbieta Laskowska przeprowadziła na gruncie bydgoskim badania nad „powołaniem” rozumianym przez licealistów (*Co to jest „powołanie” w rozumieniu bydgoskich licealistów*, s. 104–118). Rozważania te pozwalają stwierdzić, że obecnie pojęcie to kojarzy się przede wszystkim z dyskursem religijnym, a jego znaczenie powoli zaciera się w świadomości młodych ludzi.

W dziale poświęconym językowi wypowiedzi publicznych znalazły się szkice Elizy Tarary oraz Rafała Zimnego. Pierwszy z nich (*Hej, poklikasz ze mną?, czyli o sposobach inicjacji kontaktu w pogawędkach internetowych na kanale Bydgoszcz*, s. 121–134) podejmuje bardzo aktualną i interesującą problematykę komunikacji elektronicznej. Składające się na nią wypowiedzi mogą przybierać różne formy, o czym przekonuje autorka, przedstawiając bogate zestawienie aktów powitalnych, mających na celu zainicjowanie kontaktu z osobą płci żeńskiej. Formuły te poddano szczegółowej analizie ze względu na różnorodność kręgów tematycznych, których dotyczyły. Natomiast przedmiotem zainteresowań R. Zimnego są media tradycyjne. Autor sięgnął po prasę regionalną, aby scharakteryzować *Gatunkowy kształt prasowej sylwetki osoby stułetniej* (s. 135–159). W swoim opisie opiera się na założeniach

Marii Wojtak, uwzględniając najważniejsze wyznaczniki (aspekty: strukturalny, pragmatyczny, poznawczy i stylistyczny) wzorca genologicznego tego typu tekstów.

Ostatni rozdział czwartego tomu *Polszczyzny bydgoszczan* zawiera prace traktujące o szeroko pojętej roli Bydgoszczy w literaturze. Iwona Benenowska (*Propozycje odczytania metafory zdaniowej w wybranych fragmentach zbioru „Bydgoszcz w literaturze”*, s. 163–174) prezentuje interpretację wybranych przykładów zdań metaforycznych zaczerpniętych z lirycznych utworów bydgoskich twórców. Podobną tematyką zajmuje się Beata Morzyńska-Wrzosek, która w szkicu *„Moja Bydgoszcz”. Poetycki projekt nostalgiczno-urbanistyczny* (s. 175–192) rekonstruuje wyłaniający się z poezji autorstwa bydgoszczan wizerunek miasta. Zwraca przy tym uwagę na konstrukcję przestrzeni miejskiej uwarunkowaną subiektywnym stosunkiem do tematyki utworów. Bydgoszcz zostaje również ukazana w kontekście twórczości autobiograficznej kilku niemieckich pisarzy, których losy połączyły się właśnie z tym miastem. Próba ta jest jednak nie do końca zadowalająca, gdyż, jak zauważa sama autorka, nie podjęto się jeszcze pełnej eksploracji niemieckojęzycznej literatury związanej z Bydgoszczą. Dlatego praca Elżbiety Nowikiewicz *Miejsce Bydgoszczy w osobistej topografii autorów* (s. 193–210) stanowić może zaledwie przyczynek do dalszych rozważań na ten temat. Z kolei w tekście *Bydgoskie podania i legendy Wincentego Sławińskiego – między tradycją a propagandą* (s. 211–225) Agnieszka Rypel precyzuje, na czym polegały dydaktyczno-wychowawcze funkcje podań o Bydgoszczy w okresie przedwojennym oraz w jaki sposób przejawiały się one w ukształtowaniu językowym legend.

Czwarta część *Polszczyzny bydgoszczan*, podobnie jak tomy poprzednie, stanowi interesujące i cenne poznawczo dzieło naukowe. Wszechstronność zainteresowań współautorów oraz różnorodność dziedzin, w jakich się specjalizują, sprawiają, że zbiór jest jednym z najbardziej kompleksowych opracowań o tematyce miejskiej. Ogromna zaleta serii to w miarę stały zespół badaczy, publikujących w poszczególnych tomach kolejne szkice z wybranej przez siebie problematyki. Wielu z opisywanych powyżej autorów podjęło rozważania rozpoczęte wcześniej (m.in. dotyczące analizy kolejnych kwestii związanych z dawnymi dokumentami bydgoskimi czy traktujące o zagadnieniach odmiany regionalnej lub języka młodzieży). Efektem tego jest wnikliwe i wyczerpujące ujęcie większości poruszanych tematów. Jak pisze we wstępie M. Świącicka, sprzyja to również wypełnieniu jednego z założeń serii, jakim jest jej przeznaczenie dla szerszego grona czytelników (także tych nieposiadających wykształcenia filologicznego). Z informacji przedstawionych przez redaktorę serii wynika, iż poprzednie tomy przyciągnęły uwagę wielu bydgoszczan, którzy najwidoczniej są bardzo zainteresowani oglądem swojego miasta z nauko-

wego punktu widzenia. Można przypuszczać, że także czwarty tom powtórzy ten sukces. Tematyka regionalna jest w ostatnich czasach bardzo popularna, nie tylko w środowiskach lingwistycznych. Widocznie wzrasta ogólne zainteresowanie miejscowymi odmianami językowymi. Co prawda, nie wszystkie teksty wchodzące w skład zbiorów *Polszczyzna bydgoszczan* spełniają warunek bezwzględnej „bydgoskości”. Aspekt ten to bardzo szeroko pojęta kategoria, która obejmuje zarówno zagadnienia charakterystyczne tylko i wyłącznie dla Bydgoszczy (głównie językowe – dotyczące odmian regionalnych, gwarowych), jak i takie, do których analizy posłużył materiał zebrany na tym terenie. Wydawać się może, iż pierwsza grupa stanowi bardziej atrakcyjną część zbioru. Jednak dobór pozostałych kwestii (niezwiązanych bezpośrednio z miejscowością, lecz raczej ze świadomością językową jej mieszkańców) pozwala zapoznać się ze zróżnicowaną, często intrygującą, a nawet kontrowersyjną problematyką. Omówione zostały m.in. codzienne zjawiska językowe, takie jak: tabu w języku młodzieży, wyrażanie opinii na temat aktualnych wydarzeń na „vlepkach” (artykuły na ten temat znalazły się w tomie pierwszym) lub na łamach bydgoskich gazet (tekst o komentarzach czytelników dzienników z części drugiej), komunikacja na internetowych czatach. Są one równie ważnymi elementami współczesnej kultury miejskiej co zagadnienia łączące się np. z historią miasta, równocześnie będąc o wiele bardziej przystępnymi w odbiorze. W tym miejscu warto podkreślić, iż percepcja lektury całego recenzowanego zbioru została znacznie ułatwiona dzięki gruntownym wyjaśnieniom pojęć, które dla przeciętnego czytelnika mogą stanowić trudność. Obszerne wprowadzenia w omawiany temat, znajdujące się niemal w każdym szkicu, pozwalają z łatwością zagłębić się w raczej wnikliwe analizy poruszanych problemów. W wielu przypadkach teksty oparto na przeprowadzonych w Bydgoszczy badaniach (często kwestionariuszowych). Pozwoliły one na zebranie sporego materiału badawczego, umiejętnie wykorzystanego i precyzyjnie opisanego m.in. w szkicach W. Czechowskiego lub E. Laskowskiej. Z kolei historia miasta została odmalowana również w ciekawy sposób, np. na podstawie analizy nazewnictwa ulic czy znaczenia określenia Babia Wieś.

Wielopłaszczyznowy ogląd miejskiej przestrzeni to niezaprzeczalnie największa zaleta recenzowanego dzieła. Dzięki konsekwentnym powrotom do podejmowanych już wcześniej problemów – w celu ich uzupełnienia i skonkretyzowania – uzyskano szczegółowy i niemal pełny obraz Bydgoszczy widzianej przez lingwistów i filologów. Okazuje się, że istnieje wiele perspektyw, umożliwiających ujrzenie zupełnie innej odsłony miasta: sentymentalnej w literaturze, historycznej w zabytkach piśmiennych i niematerialnych, w końcu potocznej i niekoniecznie pozytywnej w wypowiedziach bydgoszczan. Pozostało zapewne jeszcze kilka kwestii, których nie poruszono (szczególnie

z szeroko pojętej sfery kultury), lecz biorąc pod uwagę zaangażowanie twórców *Polszczyzny bydgoszczan*, powstaną jeszcze kolejne tomy dopełniające naszą wiedzę o tym mieście.

Marta Kołodziejczyk

O Autorce

Marta Kołodziejczyk - absolwentka filologii polskiej na Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Pracę magisterską pt. *Frazeologia regionalna w gwarze miejskiej Poznania* obroniła w 2009 roku. Głównym przedmiotem jej zainteresowań językoznawczych oraz osobistych fascynacji jest gwara poznańska.